

ÉMILE DURKHEIM ȘI SOCIETATEA CA REALITATE MORALĂ
Émile Durkheim and Society as a Moral Reality

Rarița MIHAIL*

Abstract

Émile Durkheim's project of founding institutional sociology has a moral purpose: to encourage the obedience of social order in terms of moral crisis of the time. In this article, we follow Durkheim's efforts to identify new sources of morality and to clarify the necessary ethics of (re)building social structures. Moral vocation of sociology is emerging as Durkheim forwards in research on the evolution of social laws. In building his vision, Durkheim reported his works continuously to his predecessors and contemporaries, as demonstrated in this paper.

Keywords: society, the sources of morality, social solidarity, community lie, types of personality

Teoretician social, Durkheim era deopotrivă un moralist neliniștit care, asemeni contemporanilor săi, a observat că se adâncește profund criza conștiinței naționale (sentimentul pierderii reperelor, valorilor...), dar și că efectul religiei asupra societății nu încetează să se diminueze. Astfel că, proiectul său de întemeiere instituțională a sociologiei, născut dintr-o neliniște socială și științifică, ia forma unei *vocații moralizatoare*.

Morala propusă de Durkheim merge în paralel cu viziunea sa privind înțelegerea fenomenelor sociale. Cercetarea legilor care explică evoluția vieții sociale are ca fundament o morală care incită la respectarea naturii sale, planificând totodată și reformele necesare dezvoltării adecvate a

---

* Lector univ. dr., Universitatea *Dunărea de Jos*, Galați

acesteia. În mod practic, noua știință, sociologia, se vrea utilă în menținerea și restabilirea sănătății organismului social. Din punct de vedere moral, vocația sa este de a incita la respectarea ordinii sociale naturale, amenințată de sistemele morale personale și abstracte pe care le multiplică neîncetat moraliștii.

De-a lungul întregii sale opere, Durkheim s-a străduit să accentueze un fapt considerat de el fundamental: moralitatea nu este doar un aspect al societății, ci constituie însuși liantul întregului (Bordeianu, 2003, 308). Indiferent de contextul la care se raportează – diviziunea muncii, religie, familie, sinucidere – el concepe societatea ca realitate morală. Astfel spus, rețeaua de instituții sociale, din orice societate, se sprijină fără echivoc pe un nucleu de sancțiuni morale. Societatea nu este numai producătoare a regulii sociale, ci este totodată și fundament al moralei din moment ce agentul moralizator al omului ca ființă socială este societatea sau, cu alte cuvinte, „ființa socială din om”. Constatând că în societățile moderne vechile forme de solidaritate nu se mai potrivesc, iar religia pierde din considerația care i se acordase până atunci, Durkheim își propune să identifice noua sursă de morală, de legitimitate prin care se ajunge la o societate solidară.

Eforturile pe care le face Durkheim spre propria concepție despre ceea ce constituie exactitatea științifică în studierea societății nu contravin cu ceea ce fusese construit de ceilalți gânditori ai timpului său. Rădăcinile concepției durkheimiste asupra societății pot fi găsite în operele gânditorilor importanți europeni ai secolului al XIX-lea, însă este de necontestat că și operele filosofilor din secolul al XVIII-lea sunt relevante în conturarea acestei viziuni. Așa că ne propunem să arătăm clara continuitate cu părerile gânditorilor anteriori a perspectivei durkheimiste de analiză a societății și a poziției individului în cadrul acesteia. Un alt aspect pe care dorim să-l scoatem în evidență: Durkheim n-a urmărit doar studierea complexității societății moderne, contractuale, ci și clarificarea unei etici raționale care să contribuie la o reconstrucție adecvată a structurilor sociale.

1. Presupoziții teoretice ale concepției durkheimiste asupra societății

Demersul științific durkheimian de dezvoltare a sociologiei ca știință se întemeiază pe necesitatea de a înțelege societatea pentru a putea fi reconstruită în condițiile industrializării, care inevitabil pare să o distrugă. Durkheim, ca și alți autori ai epocii sale - Tönnies, Mill, Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

Marx, Spencer, de exemplu - încearcă să găsească o explicație pentru criza morală și socială generată de revoluția industrială. Caracteristica comună a acestora este că abordează dintr-o perspectivă evoluționistă trecerea de la comunitatea arhaică la societatea modernă și descriu tranziția în aceeași manieră, reprezentând-o cu ajutorul unei relații dihotomice între două stări sociale statice, de la arhaic la modern. Inspirându-se din fizică și biologie, Durkheim descrie, la rândul său, două feluri de solidarități ce caracterizează natura legăturii sociale existentă în societățile tradiționale și moderne. În conturarea acestei viziuni, sociologul francez a avut ca puncte de reper operele unor importanți gânditori europeni ai secolului al XIX-lea.

Influența concepției comtienne

Influența lui A. Comte este decisivă sub acest aspect, iar maniera în care Durkheim se raportează la scrierile acestuia constituie o întretăiere de elogii și critici (Leroux, 1998, 171). Ideea că societatea este un nivel recognoscibil al faptelor în sine (Bordeianu și Tompea, 1999, 18), și de aceea poate fi cunoscută doar prin metode de studiu diferite de cele propuse de biologie și psihologie, constituie o dovadă că Durkheim nu numai că a cunoscut în mod intim opera comtiană, dar a și dezvoltat ipotezele cuprinse în ea. Importanța diviziunii muncii în înțelegerea solidarității sociale și a ordinii morale a societății sunt idei preluate de la Comte și dezvoltate în studiile sale. Pentru Durkheim, corporația este singura soluție pentru reintegrarea morală și reconstrucția coeziunii sociale. Astfel, prin intermediul concepției durkheimiste privind „comunitatea” de tip corporatist este reactualizată ideea comtiană a comunității morale ca izvor al armoniei sociale și piedică a dezintegrării sociale.

Încă de la teza sa latină referitoare la Montesquieu, Durkheim subscrie pe deplin la diviziunea bipartită – între o dinamică socială și o statică socială – a obiectului sociologic pe care îl găsește în *Cours de philosophie positive*:

„Există, scria el, două genuri de condiții care sunt motoarele vieții sociale. Unele se găsesc în circumstanțele prezente, precum natura solului, numărul de unități sociale etc.; altele în trecutul său istoric. Într-adevăr, deși un copil ar fi altul dacă ar fi avut alți părinți, societatea este alta după forma societăților precedente” (Durkheim, 1953, 106).

Pentru Durkheim, orice explicație a fenomenelor sociale trebuie să se fixeze în același timp în structura societății și în istoria sa. Altfel spus,

sociologia trebuie să combine analiza sincronică și analiza diacronică. Or, legea celor trei stări comtienne pune accentul mai ales pe aspectul istoric al societăților umane, ea „este esențialmente dinamică”. De fapt, ea tinde să subestimeze condițiile structurale ale vieții sociale. Există ceva și mai grav: Comte nu se interesează de societățile particulare, ci de „societatea umană în general”. El a propus un evoluționism linear care se întemeiază pe „un popor-subiect unic” (Gane, 1997, 34-35). De aceea, Durkheim crede că Auguste Comte a ajuns în mod arbitrar la concluzia că umanitatea a trecut de la stadiul teologic la stadiul metafizic până la stadiul pozitiv. Legea celor trei stări, concluzionează Durkheim, este „o privire sumară aruncată asupra istoriei trecute a umanității” (Durkheim, [1895] 2002, 159).

Din punct de vedere metodologic, în ochii lui Durkheim, acest demers este în mod evident lacunar. Comte ajunge astfel, inconștient sau nu, să reducă viața socială la a nu fi decât un epifenomen de manifestări psihice. Deși refuzase inițial să facă din psihologie o știință fundamentală, Comte s-a înșelat, după Durkheim, considerând progresul „factorul dominant al vieții sociale”. În plus, la Comte, „progresul depinde de un factor exclusiv psihic, adică de tendința omului de a-și eleva din ce în ce mai mult propria sa natură”. Din această perspectivă, psihologia „va avea întotdeauna ultimul cuvânt” și sociologia nu este decât un „corolar al psihologiei” (*Ibidem*, 138-139). Acuzația lui Durkheim este fără echivoc: Comte are o concepție eronată atât asupra realității sociale cât și asupra cercetării sociologice (Heilbron, 1993, 63).

Interpretarea lui Durkheim pune totuși accentul pe un aspect important al sociologiei comtienne: faptul că ea se referă la umanitate ca la o entitate concepută pe modelul unui mare individ și în care dimensiunea colectivă nu este în mod distinct elaborată. În sprijinul acestei abordări, se poate spune că modelarea individualistă a umanității se remarcă mai ales prin inspirația biologică care prezidează întreprinderea comtiană și prin recursul la o „natură umană”, deși aceasta, după Comte, nu-și dezvoltă virtualitățile proprii decât în dezvoltarea istorică a speciei.

Paradigma organicistă

Durkheim concepe societatea după paradigma organicistă, motiv pentru care reia ideea organicistă a lui Comte asupra diviziunii muncii - mecanism grație căruia organismul social îndeplinește funcțiile necesare supraviețuirii sale și se găsește, în consecință, la originea cooperării și solidarității sociale.

Deși este influențat de organicismul din epoca sa, Durkheim combate explicațiile simpliste ce recurg la teoriile ereditare pentru a explica comportamentul criminal, de exemplu. Totuși, Durkheim utilizează organicismul pentru a analiza și evalua societățile. Cu cât o societate este mai organică cu atât mai sigur ea devine superioară. În această privință, poziția lui Simmel și Tönnies se află în opoziție cu cea a lui Durkheim. Ei concep modernitatea ca o nivelare a individualității, ce reduce pe fiecare la rangul de simplă rotiță în mecanismul socio-economic. Ei admit că diviziunea muncii în societățile moderne încurajează specializarea, având ca efect complementaritatea indivizilor, dar afirmă, de asemenea, că viața modernă obligă persoanele să se adapteze forțelor exterioare. Tönnies denunță faptul că dinamica de tip capitalist, născută din societatea mecanică, a luat locul comunității organice. Este interesant aici de remarcat că există o inversiune a polurilor ce caracterizează tipurile de solidaritate prin raportare la Durkheim. După Tönnies, o schimbare nu poate proveni decât din legătura organică (apropierea tribală). Dacă această legătură nu mai este, comunitatea se dizolvă, în timp ce pentru Durkheim, acest lucru s-ar datora solidarității mecanice. Tönnies vede modernitatea urbană ca un proces decadent, idee preluată de Spengler (mecanica artificială). Se remarcă, deci, că metafora organică poate servi pentru desemnarea prezenței, absenței sau rupturii legăturii sociale. Acest exemplu de inversiune a semnificației unui concept ne arată că este important, prin urmare, să înțelegem limitele epistemologice ale folosirii conceptelor provenite din științele naturale pentru a sesiza specificitatea dinamicii sociale.

Și concepția lui Spencer cu privire la evoluția socială, clasificarea societăților sau diviziunea muncii era cunoscută în profunzime de Durkheim. Mai mult, s-a raportat critic la aceste idei pentru a-și construi propriul cadru conceptual și pentru a-și susține propria teorie cu privire la evoluția socială.

În societățile moderne individul deține unul dintre cele mai importante poziții și poate să se afirme din ce în ce mai mult. În plus, diviziunea muncii permite înflorirea individualismului fără ca, pentru asta, societatea să se dizolve. Înseamnă oare a spune, așa cum susținea în epocă Herbert Spencer, că această societate individualistă nu mai are nevoie de stat, că liberul contract dintre indivizi este suficient? Spencer se bucura la sfârșitul secolului al XIX-lea de o extraordinară notorietate, mai ales că fusese și inițiatorul unei noi teorii dominante în epocă: organicismul. Filosoful englez popularizase, în domeniul sociologic, tezele evoluției, inspirate din concepția lui

Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

Darwin: concurența pentru viață există și între societăți și numai cele mai apte supraviețuiesc. În plus, oamenii nu se regrupează decât pentru a-și atinge mai bine obiectivele: societatea nu este decât un mijloc. Trebuia mult curaj pentru a îndrăzni cineva să conteste această viziune evoluționistă și finalistă a existenței sociale, mai ales când acel cineva este tânăr student și face primii săi pași în lumea universitară. Durkheim nu va ezita: politicos, dar ferm, iată că îl respinge pe Spencer.

Spencer postulează că viața socială este esențialmente spontană și că societatea este lucru natural. Dar societatea își are originea în instinctele fundamentale ale ființei umane, deci, în natura omului. Prin urmare, nu există decât posibilitatea dezvoltării forțelor individuale întrucât ele se organizează sub raport social și nu prin exercitarea constrângerii. Din această concepție, Durkheim reține ideea că viața socială este un produs spontan al societății.

Deși va împrumuta de la Herbert Spencer teza generală a evoluției societăților moderne către o mai mare diviziune a muncii, în analiză Durkheim se îndepărtează de ea. În cadrul evoluției sociale, Spencer identifică două tipuri de societăți, militare și industriale, ale căror trăsături se pot desprinde doar prin opoziție. În *etapa militară*, există diferite constrângeri pentru realizarea unui deziderat, iar între indivizi există o solidaritate forțată. În *etapa industrială*, se impune o nouă scară de valori în care primează economicul, coeziunea socială are un caracter voluntar, iar modelul de societate industrială este Anglia victoriană.

Spencer interpretează realitatea socială trecută prin prisma unei categorii moderne, individualismul, ceea ce îl determină să concluzioneze că societățile vechi nu puteau să fie decât militare pentru că drepturile personale se comprimă sub presiunea unei forțe coercitive și în care personalitatea individuală lipsește aproape în întregime. Consecința acestui mod de interpretare se va repercuta asupra diferențelor dintre teoria durkheimiană și cea spenceriană. Ambii pornesc de la ideea estompării individului în societățile tradiționale, chiar dacă este produsă de cauze diferite. Diferența apare în privința punctului de plecare a umanității: societatea militară, centralizată pentru Spencer, respectiv societate bazată pe solidaritate mecanică, necentralizată la Durkheim.

Însă teoria spenceriană a societății a ridicat numeroase critici din partea lui Durkheim. Teoria spenceriană se bazează pe diviziunea socială a muncii și pe sistemul contractualist, în sensul că diviziunea muncii determină armonia socială, iar aceasta se exprimă prin

Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

intermediul contractului social (Durkheim, [1893] 2001, 220). Durkheim face distincție între solidaritatea organică și cea contractuală pe baza observației că diviziunea muncii presupune specializarea indivizilor, iar contractul implică la un moment dat convergența voinței individuale cu privire la bazele comune ale organizării sociale. Însă acest lucru ar fi practic imposibil, în viziunea lui Durkheim, întrucât ar fi echivalent cu ideea unei reprezentări generale a condițiilor vieții colective la nivelul fiecărui individ: „Un atare contract presupune că toți indivizii pot să-și reprezinte condițiile generale ale vieții colective pentru a face o alegere în cunoștință de cauză” (*Ibidem*, 121). În plus, concepția contractului social este greu de susținut:

„Nu numai că nu există societăți care să aibă o asemenea origine, dar nu există nici din cele a căror structură să prezinte cea mai mică urmă de organizare contractuală. Contractualismul nu este deci nici un fapt dobândit în istorie, nici o tendință care se degajă lent din dezvoltarea istorică. Astfel, pentru a reînvia această doctrină și a-i reda un oarecare credit, a trebuit să fie calificată drept contract adeziunea pe care fiecare individ, ajuns matur, o are pentru societatea în care s-a născut, prin simplul fapt că a continuat să trăiască în cadrul ei” (*Ibidem*, 121).

Ar exista totuși o soluție în viziunea lui Durkheim: stabilirea unui echilibru între rivalitatea intereselor și solidaritatea lor prin tradiții exprimate în dreptul contractual.

Deși evoluțiile sociale pe care le prezintă Spencer și Durkheim sunt oarecum diferite, ambele exclud, sau cel puțin încearcă, orice ipoteză de tip teleologic în societatea umană.

Moștenirea lui Hobbes și Rousseau

Deși premisele teoretice ale concepției durkheimiste asupra societății sunt ancorate în ideile gânditorilor socialului din secolul al XIX-lea, este de necontestat că și operele filosofilor din secolul al XVIII-lea sunt relevante în conturarea acestei viziuni. Moștenirea lui Hobbes și Rousseau lasă urme evidente în definitivarea concepției lui Durkheim asupra omului și vieții în societate. Ei postulează că omul este în mod natural refractar la viața în comun (Durkheim, [1895] 2002, 161) și că nu poate să se resemneze decât forțat (de unde divergența fundamentală între scopurile individuale și cele colective și necesitatea de a constrânge individul). În plus, societatea este o entitate artificială, „o mașină construită în întregime de mâna

oamenilor” (*Ibidem*, 162). Individul este el însuși autorul unei mașini care are rolul esențial de a-l controla, de a-l domina și de a-l supune, conform pactului social. În ciuda acestei contradicții, Durkheim reține o idee relevantă pentru construcția sistemului său conceptual: importanța constrângerii. Dar influența acestora nu se oprește aici.

Ceea ce i-a atras mai întâi atenția lui Durkheim în opera lui Rousseau este ideea societății ca organism și refuzul concepțiilor engleze - răspândite în filosofie, istorie, economie politică - care vedeau societatea ca o sumă de atomi esențialmente liberi. Durkheim căuta atunci un fundament metodologic pentru noua știință și trebuia, deci, să separe, în maniera cea mai clară posibil, psihologia de sociologie, studiul omului și cel al societății. Să nu uităm că punerea în valoare a metaforelor biologice și ideea de organism puteau să derive pentru Durkheim din legătura sa cu gândirea germană (mai ales din faptul că era la curent cu lucrarea lui Tönnies, de exemplu), dar societatea lui Rousseau este o totalitate *morală*, fructul judecății și al voinței și nicidecum o totalitate naturală. Ceea ce convine în mod particular „idealismului” lui Durkheim, unui gânditor care putea să scrie în concluziile *Formelor elementare ale vieții religioase*: tot ceea ce se petrece, se petrece în orice manieră în ideal.

Pentru Durkheim, sursa ordinii este plasată într-o lume nouă care se numește societate și a cărei semnificație este în mod esențial *morală*. Fericirea și libertatea omului natural, potrivit *Discursului* lui Rousseau, constau în faptul că el trăiește în echilibrul dintre dorințele sale, sau nevoile sale, și posibilitatea de a și le satisface. De vreme ce nu există diviziunea muncii, nimeni nu depinde de semenii săi și, deci, viața naturală constă într-o confruntare continuă cu lucrurile (Durkheim, 1953, 169-170). Pe scurt, este vorba de duritatea lumii materiale, pe care nu o putem nici deplasa nici surmonta, care ne indică limitele situației noastre și, deci, ceea ce ne putem dori. Durkheim citează faimosul pasaj din *Émile* legat de „dependența de lucruri” sau de „oameni” pentru a examina cotitura foarte delicată care duce, la Rousseau, de la natură la istorie: există, în societatea modernă, ceva care să poată regla dorințele noastre, cum o fac în condiția originară forțele naturii, fluviile, munții, animalele? În mod natural, această mișcare vizează o teorie a suveranității legii, a voinței generale: *limita* care ne este impusă prin lucruri ar putea veni de asemenea dintr-o societate justă, dintr-o societate „*morală*”. Pentru că trăsăturile stării din natură se mențin, afirmă Durkheim, chiar într-o situație transformată, „este suficient ca omul civilizat, diferit profund de omul natural, să întrețină cu societatea același raport ca și omul

natural cu natura fizică... Mediul social ar afecta omul social de aceeași manieră în care mediul natural afectează omul natural” (*Ibidem*, 149-150). Durkheim remarcă că Rousseau vorbește adesea de voința generală ca de o forță care are aceeași necesitate ca și forțele fizice (*Ibidem*, 167).

Se constată în această demonstrație o situație paradoxală. Duritatea lucrurilor devine, într-o societate dezvoltată, duritatea, rezistența legii, a pactului social. Dar libertatea, care după Rousseau este conservată în starea civilă, rămâne efectiv aceeași numai dacă legea este produsă de cetățeni. Or, Durkheim presupune că omul este liber când întâlnește o limită, o forță superioară (altfel, el ar fi nu numai sclavul dorințelor sale nesatisfăcute, ci și al societății), forță pe care el o acceptă în mod liber (*Ibidem*, 144); dar de vreme ce Durkheim refuză teoria contractului (care îi pare o proastă manifestare a vechiului liberalism), cetățenii, și mai ales întregul ansamblu, n-au deloc acces la formarea legii. Pentru a se elibera de infinitatea dorințelor, ei trebuie să se supună la ceva ce n-au produs și care are, efectiv, o durată comparabilă cu cea a lucrurilor, dar nu în direcția proiectată de Rousseau. Durkheim exclude relația directă dintre cetățean și stat și propune o participare prin intermediul categoriilor profesionale.

Ceea ce este tipic rousseauist în textele lui Durkheim (și mai ales în cursul despre socialism pe care l-a ținut la Bordeaux în perioada 1895-1896) este ideea că societatea modernă trebuie fixată într-o formă care nu provine din mișcarea sa naturală, ci care să stea sub semnul progresului. Noutățile tehnice și științifice, aplicate producției industriale, produc deteriorări care trebuie dominate și prevenite prin formarea politică și morală a societății. Ceea ce de fapt Rousseau a prevăzut, în *Contractul social*, afirmând că trebuie conciliate justiția și interesul (Rousseau, 1967, 98-102), că trebuie redus interesul individual la cel care ar fi valabil pentru un cetățean-tip sau pentru un cetățean în general.

Societatea ca organism are o semnificație diferită la Rousseau și Durkheim. Radicală, într-un sens revoluționar, pentru primul, dominată dimpotrivă de un anumit conservatorism – suprapus strict pe moralismul său – pentru al doilea. S-a înțeles întotdeauna – și astăzi, din fericire, din ce în ce mai puțin – că individul, pentru Rousseau, este total scufundat în viața statului. De fapt, se uită că deși cetățeanul depinde de societatea întreagă, aceasta depinde la rândul său de cetățenii care au constituit-o și care o conduc prin intermediul întocmirii legilor sau exercitării suveranității. Or Durkheim

refuză *originea contractuală a societății*, cu alte cuvinte rolul individului în formarea ansamblului, și condiția de independență pe care Rousseau o atribuia omului din natură în *Discurs asupra inegalității*. Robert Derathé (1995) a arătat că Rousseau abordează relația dintre cetățean și stat într-o manieră directă, ca și exercitarea cetățeniei (activă și pasivă: suveranitate și supunere față de lege), în vreme ce Durkheim refuză această relație directă și propune medierea sa de categoriile profesionale sau de corporații. Durkheim a respins deci teoria contractului pentru că ea părea a fi în opinia sa expresia individualismului „englez” și a naturalismului economiștilor: societatea apare, așadar, ca un „mecanism” pus în locul forțelor individuale și nu ca un veritabil „organism”, în sensul pre- sau supraindividual pe care Durkheim l-a aflat din sociologia germană (Durkheim [1888] 1987).

„Industrialismul” lui Saint-Simon

Neîncrederea lui Durkheim față de dezvoltarea industrială și, în general, economică are rădăcini rousseauiste. Chiar dacă Saint-Simon, cu „industrialismul” său - și mai ales cu noțiunea de solidaritate întemeiată pe diviziunea muncii - l-a influențat pe Durkheim, lupta lui Rousseau contra diviziunii muncii (în particular în *Discurs asupra inegalității*) și caracterul în același timp retrograd și imobil al societății descris în *Contractul social* au contracarat în mod eficient ascendentul teoreticianului socialismului. De asemenea, problema ordinii nu poate fi rezolvată pe terenul economiei politice, respectiv pe baza teoriilor ordinii „naturale”, care se realizează plecând de la expresia liberă a interesului individual. Nici materialismul lui Adam Smith, nici naturalismul lui Jean-Baptiste Say nu-l interesau pe Durkheim, care se simțea în largul său mai degrabă cu concepția rousseauistă a unui ordinii a civilizației, creată de om și nu de natură. Ordinea, morală sau religioasă, se suprapune pe inevitabila dezordine din economie: aceasta este o gândire care vine mai ales de la Rousseau și care îi permite lui Durkheim să-l critice pe Saint-Simon, care se învecina prea strict cu naturalismul economic al lui Say.

Prin intermediul lui Rousseau, Durkheim joacă împotriva lui Saint-Simon: sau mai degrabă contra economiștilor care se ascund în spatele figurii teoreticianului socialismului și pe care acesta îi contestase deja în parte. Rousseau contra lui Saint-Simon semnifică de fapt echilibrul, natura, ordinea contra individualismului, progresului, egoismului, infinității nevoilor de satisfăcut... Dar Durkheim, separându-se de Rousseau și urmându-l pe Saint-Simon, a acceptat diviziunea muncii, însă numai cu anumite menajamente, cu anumite

distincții. Dacă diviziunea muncii, recunoscând dependența reciprocă a tuturor oamenilor, era suficientă pentru a stabili solidaritatea sau socialismul, atunci nu exista nevoia de moralitate sau religie. Dar această soluție total laică (care corespundea, în limbajul lui Durkheim, „solidarității organice”) nu era considerată suficientă; ea nu era apreciată în același fel de Saint-Simon, care susținea necesitatea de a-i suprapune concepții generale (evident, „noul creștinism”). Prin urmare, trebuie să se adauge „reprezentări colective”, un sistem de valori comun tuturor oamenilor („solidaritatea mecanică”), care formează, dincolo de diviziunea sarcinilor, legătura socială aflată mereu pe cale de a se deteriora datorită egoismului indivizilor.

În realitate, Saint-Simon consideră că progresul are nevoie de un cult, de o religie care să fie din ce în ce mai perfecționată pentru a arăta oamenilor – care sunt destinați unor funcții diferite – interesele comune tuturor membrilor societății, identificându-le cu interesele generale ale speciei umane. Prin această ultimă lucrare, *Le Nouveau Christianisme*, Saint-Simon se detașează de ideologia naturalistă a economiei politice arătând că individualismul (sentimentul de „egoism” tipic modernității) este întotdeauna un factor de dezagregare și trebuie compensat de știința care organizează societatea și care îi servește drept bază. Este vorba, cu alte cuvinte, de morală sau de noul creștinism (Saint-Simon, 2001, 73-76). Elementul comun, care are capacitatea de a unifica, este la Saint-Simon „noul creștinism” ce presupune realizarea solidarității sau socialismul, iubirea pentru frați. Acest element comun este golit la Durkheim de orice semnificație creștină, dar menține totuși caracterul ireal sau ideal al unui sistem de valori care modelează realitatea.

Se poate spune că se ascunde la Durkheim o filosofie a istoriei după care umanitatea modernă evoluează de la mecanic la organic, în favoarea specializării; dar religia este încă, și va fi mereu, necesară. Saint-Simon schițase deja planul unui creștinism, într-o oarecare măsură providențial, realizat nu ca în antichitate, ci în condițiile de acum, în favoarea colaborării în muncă, putând să devină substanța societății moderne. Durkheim vorbește oricum simplu de „religie”, necredincios fiind, ca reprezentând o știință ce urmează a fi constituită.

Poziția teoretică durkheimistă asupra societății se deosebea de a celorlalți gânditori în anumite privințe, iar în altele avea puncte comune cu aceștia. Având în vedere că Durkheim a fost departe de a fi un cărturar izolat, se poate remarca completa continuitate a operei sale cu cea a predecesorilor săi, la care s-a raportat în permanență și

din care și-a extras substanța. În acest context, Durkheim oferă un bun exemplu de sociolog care promovează o concepție despre societate pe care o reiterează în mod constant: societatea ca realitate morală.

2. Solidaritatea socială – sursă a moralității

Prin natura fundamentală a problemelor sociale abordate în studiile sale, Durkheim stabilește, conștient sau nu, o legătură indisolubilă cu ceilalți fondatori ai sociologiei. Deși studiile particulare durkheimiene par la prima vedere de o mare diversitate, în realitate ele nu sunt decât aspecte ale unei singure preocupări: de a înțelege condițiile care produc solidaritatea socială în societate (Bordeianu, 2003, 366) și de a contracara forțele care ar putea-o distruge. Cum se face că în societățile moderne, unde competiția și individualismul domină, există totuși o solidaritate între oameni? Pe ce este ea întemeiată? Durkheim dă un răspuns tranșant acestor interogații care îi orientează studiul: diviziunea muncii sociale generează noua putere morală a societății moderne, în timp ce alte forțe provoacă dezordine sau blochează manifestarea normală a diviziunii muncii. În societățile moderne, în care rolul științelor este în creștere și în care obiectivul principal este de natură economică, vechile forme de solidaritate nu se mai potrivesc. Religia pierde din ponderea și din considerația care i se acordase până atunci.

În contextul acestor condiții, Durkheim se întreabă: care este noua sursă de morală, de legitimitate prin care se ajunge la o societate solidară? Prin intermediul studiului dreptului, manifestării solidarității, legăturilor dintre indivizi, Durkheim demonstrează că diviziunea muncii are funcția de a integra fiecare individ într-un tot, colectivitatea socială, și că ea este principala sursă a solidarității (Durkheim, [1893] 2001, 79). Diviziunea muncii are deci un efect moral care duce la coeziunea socială:

„În societățile în care trăim, din ea [diviziunea muncii – n.a.] derivă esențialmente solidaritatea socială. [...] Însă trebuie să determinăm în ce măsură solidaritatea pe care o produce contribuie la integrarea generală a societății: numai atunci vom ști până la ce nivel ne este ea necesară, dacă este un factor esențial al coeziunii sociale sau, dimpotrivă, nu este decât o condiție accesorie și secundară a acestei coeziuni. Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să comparăm acest tip de legătură socială cu altele, cu scopul de a măsura partea care îi revine în efectul total, și pentru asta este indispensabil să începem prin a clasa diferitele specii de solidaritate socială” (*Ibidem*, 80).

Fie că se interesează de sinucidere, de totemism sau de diviziunea muncii, preocuparea sa centrală rămâne relația dintre individ și colectivitate, urmărind în acest sens să desprindă legile referitoare la stadiile și formele integrării. *Integrarea socială* este un fapt de solidaritate socială, este de părere Durkheim, iar totalitatea legăturilor sociale care mențin împreună membrii unei societăți reprezintă „măsura” integrării lor sociale.

Nici o societate nu este însă complet integrată. Există diferite grade de integrare a societăților datorate numărului și intensității legăturilor sociale. Pe de altă parte, legăturile sociale nu sunt toate de același tip. Tipul de legătură socială indică tipul de solidaritate socială. Numai că diviziunea muncii nu produce întreaga solidaritate socială, ci doar un anumit tip de legături sociale a căror pondere crește progresiv pe măsură ce societățile moderne înaintază în timp.

Pentru Durkheim, *legătura socială* este înainte de toate o legătură *morală*. Alături de o „morală socială, obiectivă” ce implică un ansamblu de reguli constrângătoare pentru toți indivizii, Durkheim afirmă și posibilitatea unei „morale subiective” ca expresie a exigențelor conștiinței proprii individului. „*Moral*” trebuie să fie înțeles aici într-un sens larg, ca desemnând regulile care prezidează relațiile oamenilor ce formează o societate. Este de fapt o accepțiune apropiată de cea a cuvântului „moral” din vocabularul sociologilor Școlii de la Chicago, pentru care „moral” desemnează înainte de toate reguli de comportament, însă spre deosebire de concepția acestora, pentru Durkheim, „mediul moral” nu este cartierul urban, ci societatea, adică națiunea, în ansamblul său.

Având în vedere preocuparea îndelungată a lui Durkheim pentru moralitate și studiul ei științific, el și-a îndreptat atenția către legăturile, analogiile și paralelele dintre regulile legale și cele morale. De aceea, tindea să vadă legea ca o formă derivată și expresivă a moralității societății. Însă nu numai că a realizat o legătură între lege și moralitate, dar și-a îndreptat atenția asupra unor aspecte legale, sau așa cum le-a denumit, „aspecte negative, obligatorii și interzise”. Această orientare derivă și din definiția pe care Durkheim a dat-o faptelor sociale, în care include constrângerea, controlul, a da indicații și a stabili limite acțiunii individuale (Lukes și Scull, 1983, 4).

Obiectivul lui Durkheim este astfel de a arăta că diviziunea muncii are un caracter moral căci ea cere indivizilor să se supună anumitor exigențe pentru a avea locul lor în viața socială modernă. Or, această diviziune a muncii este din ce în ce mai extinsă, astfel că

Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

societățile moderne devin din ce în ce mai individualizate, valorile și plăcerile devin din ce în ce mai personale. Pe scurt, există o autonomizare a indivizilor, unii în raport cu ceilalți. Cum se formează legătura socială în asemenea condiții?

Durkheim pleacă de la ipoteza că solidaritatea socială poate da naștere la fel de bine atât similitudinilor dintre oameni cât și diferențelor dintre ei. Pentru a demonstra temeiul acestei afirmații, Durkheim crede că ar trebui observată, măsurată această nouă solidaritate socială întemeiată pe diferențele dintre indivizii aceleiași societăți. Dar problema este că, în calitate de fenomen moral, solidaritatea socială nu este în mod direct observabilă (Durkheim, [1893] 2001, 80). Durkheim se interesează atunci de drept care constituie, după el, un indicator fiabil al solidarității sociale (*Ibidem*, 80), o imagine fidelă a speciilor esențiale ale solidarității sociale. Într-adevăr, dreptul exprimă, ca să zicem așa, morala unei societăți. Orice precept al dreptului este o regulă de conduită (*Ibidem*, 85), făcând obiectul unei sancțiuni organizate de către societate. Or, sancțiunile prevăzute de lege pot să fie observate: ele sunt exprimate explicit și în textele juridice și în deciziile judiciare. Ele constituie deci pentru Durkheim un mijloc de a accede la speciile esențiale ale solidarității sociale.

Pentru Durkheim, există două mari categorii de sancțiuni posibile și în consecință două forme de drept, cărora le corespund cele două forme de solidaritate socială. *Dreptul represiv* și sancțiunile care îl caracterizează vizează să pedepsească pe cel sau pe cea care a comis o crimă sau un delict. Prin pedeapsă și represiune, societatea exprimă reacția sa prin raportare la actele care aduc ofensă conștiinței colective: sancțiunea este o rechemare la regulile pe care oricine trebuie să le urmeze. Dimpotrivă, dreptul și sancțiunile de tip *restitutiv* vizează să repare consecințele unui act, să repună lucrurile în starea lor inițială (*Ibidem*, 85) sau să despăgubească părțile. Cu alte cuvinte, o sancțiune restitutivă nu se referă la ansamblul societății, ci la raportul particular între două părți (indivizi, organizații, instituții).

Plecând de la această distincție, Durkheim asociază dreptul represiv *solidarității mecanice*, care se întemeiază pe similitudinea dintre indivizii aceleiași societăți. În astfel de societăți, conștiința colectivă este maximală și particularizarea ei este slabă, altfel spus, există puține diferențe între indivizi și au puțină autonomie în propriile acțiuni. Orice abatere de la regula comună și de la cultura colectivă este sancționată prin măsuri represive, adesea de ordin psihic. Cum

diviziunea muncii este puțin dezvoltată, raportul dintre individ și societate este direct, ceea ce înseamnă că el nu este mediatizat printr-o serie de instanțe intermediare, ca în cazul societăților moderne.

În schimb, *solidaritatea organică* se bazează pe diferențierea membrilor grupului, iar dreptul restititiv, care-i corespunde, nu mai este difuz sau spontan, ci tinde să-i creeze organe din ce în ce mai speciale: tribunale consulare, administrative etc. Diviziunea mai extinsă a muncii antrenează în același timp specializarea și diferențierea indivizilor, dar și dezvoltarea de instanțe intermediare între individ și societate. La limită, *calitatea generică de om* devine singurul element care rămâne comun tuturor membrilor unei societăți în care funcțiile sociale sunt total diferențiate. În consecință, regulile exercită propria lor *putere morală*, adică puterea lor de constrângere, de o manieră diferită de cea proprie puterii morale a regulilor represive: mai întâi pentru că regulile restitutive nu guvernează fiecare decât o parte din activitatea individului și nu persoana sa în întregime; pe urmă, pentru că fiecare individ aparține mai multor grupuri și este, prin urmare, subordonat mai multor sisteme morale diferite, așa că el nu s-a angajat total în nici unul dintre ele; și în sfârșit, pentru că activitățile profesionale și domestice sunt într-o mare măsură alese de către indivizi care, pe această cale, caută să-și exprime individualitatea proprie.

Prin această analiză, Durkheim vrea să arate că diviziunea muncii are, în ciuda aparențelor, un caracter *moral* căci ea este într-adevăr sursă a solidarității sociale, adică a legăturii sociale. Din faptul că oamenii relaționează unii cu alții și cu sarcinile lor sociale, rezultă cu certitudine că diviziunea muncii este fundamentul cel mai important al solidarității sociale și al moralității în societate. Demonstrația sa arată că dreptul restititiv se substituie dreptului represiv, și aceasta pentru că tipul de solidaritate socială s-a schimbat. Această evoluție se remarcă în același timp, atât la nivel cantitativ (dreptul restititiv reglând o parte a relațiilor sociale mereu în creștere) cât și la nivel calitativ (în interiorul aceluiași spațiu al dreptului represiv, în principal penal, se constată o transformare a naturii sancțiunilor: atenuarea pedepselor, înlocuirea pedepselor corporale prin pedepse privative de libertate, chiar pedepse de interes general). În definitiv, oamenii, arată Durkheim, devenind complementari unii în raport cu ceilalți ca rezultat al dezvoltării diviziunii muncii, nu sunt rivali, ci mai degrabă dependenți unii de alții, ceea ce are ca efect nu distrugerea, ci apărarea legăturii sociale, bineînțeles sub o nouă formă, aceea a solidarității organice mai curând decât a celei mecanice.

Slăbirea solidarității mecanice în avantajul solidarității organice mereu în creștere se justifică prin faptul că asupra lumii sociale acționează un fel de lege a gravitației. Adâncirea diviziunii muncii este o consecință a creșterii volumului și densității materiale și morale a societăților. Implicațiile acestui proces (sporul demografic, coexistența indivizilor din ce în ce mai numeroși pe aceeași suprafață geografică) antrenează o amplificare a luptei pentru supraviețuire. Oamenii se văd obligați să creeze o nouă solidaritate socială, demultiplicând rolurile și divizând munca socială.

În ciuda importanței pe care o acordă diviziunii muncii în schimbarea socială, ea nu este niciodată descrisă în mod real în lucrarea lui Durkheim. El analizează în detaliu funcția sa, dar nu estimează că ar fi necesar să detalieze direct formele ideale pe care ea trebuie să le îmbrace. Studiul formelor atipice ale diviziunii muncii îi permit lui Durkheim să precizeze maniera în care societatea trebuie să funcționeze pentru ca indivizii să fie integrați, pentru ca legătura comunitară să fie menținută.

2.1. Necesitatea legăturii comunitare

Dezvoltarea solidarității organice este paradoxală în măsura în care, în timp ce devine autonom, individul devine din ce în ce mai dependent de ceilalți. Problema societăților moderne este deci de a concilia cei doi parametri: ea trebuie să favorizeze coeziunea socială și să faciliteze creșterea individualismului. Desprinderea individului de societate este perceptibilă prin existența crizelor care se manifestă atât în domeniul economic cât și în domeniul social (lupta dintre clasele sociale), chiar individual (sinuciderea). Pentru a remedia aceste situații de dereglare și anomie, Durkheim, în prefața remaniată a celei de-a doua ediții a *Diviziunii sociale a muncii*, preconizează întoarcerea la corporații. De ce a făcut o asemenea alegere acest reformator social, conservator totuși în multe privințe? Pentru Durkheim, diviziunea muncii conduce indivizii să caute din ce în ce mai mult propria desăvârșire în munca personală. În timp ce în societățile segmentare indivizii se identificau cu familia lor, cu comunitatea lor regională sau religioasă, diviziunea muncii determina oamenii să se preocupe de munca lor, care reprezintă totodată și mijlocul schimbării sociale. De altfel, dezvoltarea societăților meritocratice pune în valoare fenomenul, permițând reușitei personale să înflorească. Din acest moment, instrumentele reglării sociale trebuie să fie în relație cu munca și să permită reunirea grupurilor profesionale. Sindicatele care își

Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

întemeiază existența pe lupta claselor nu-și pot asuma această funcție. Durkheim caută o formă socială care să-și găsească sprijinul în lumea muncii și să respingă raporturile de producție conflictuale. Prin acest demers, el ridică în slăvi întoarcerea la corporații. *Morala profesională* și *corporativă* permite să se redea indivizilor limitele, mărginindu-le dorințele și indicându-le locul lor în societate. Acest loc acordat corporației ca mediator între individ și lumea economică, chiar societatea globală, incită pe Durkheim să facă din această instituție o formă comunitară mediatoare.

Totuși, juxtapunerea, în aceeași perioadă, a unei forme sociale comunitare și a unei forme societare este posibilă? Răspunsul se întemeiază pe analiza modului în care este posibil să se realizeze acest lucru în conformitate cu viziunea durkehimistă. Funcționarea comunității evoluează pe firul gândirii sale. Numeroși exegeți admit, ca și el însuși în debutul lucrării sale, că comunitatea și societatea se succed, altfel spus, că o formă socială vine să ia locul alteia. Totuși, Nisbet constată că gândirea durkheimiană este mai evolutivă în această problemă, deși nu pare la prima vedere. Interpretarea sa insistă pe existența unei modificări în opera lui Durkheim pe măsură ce acesta ține cont de imposibilitatea de a face o legătură între individ și societatea globală. La sfârșitul diviziunii muncii, Durkheim afirmă că există societăți în care coeziunea este esențial datorată comunității de credințe și de sentimente și că din aceste societăți au ieșit cele a căror diviziune a muncii asigură unitatea. Durkheim ajunge în acest moment la concluzia că societatea, pentru a exista, trebuie să se întemeieze pe existența comunităților multiple. Prin urmare, n-ar exista o substituție a unei societăți cu alta, ci coexistența momentană, sau durabilă, a formelor particulare ale solidarității mecanice, permițând înțelegerea modului în care individul se integrează în societatea globală.

Această evoluție poate fi înțeleasă având ca punct de plecare locul pe care îl ocupă *morala* în gândirea durkheimiană. Un individ moral trebuie să posede spiritul disciplinei și să respecte normele grupului, trebuie să servească colectivitatea și să aplice reguli impersonale, care facilitează stabilitatea comunității, oricare ar fi indivizii care o compun. *Morala* provine deci din grup și Durkheim nu poate face economie de argumente privind întoarcerea la comunitate ca nivel intermediar, favorizând dezvoltarea armonioasă a societății globale, dar sporind totodată și dependența individului față de grupul restrâns care-l conține. Cu orice risc, Durkheim nu propune o

Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

reîntoarcere la comunitate într-un mod contrar lui Tönnies. Pentru acesta din urmă, solidaritatea nu poate să existe în societățile moderne, astfel că Durkheim concepe societatea ca pe o comunitate lărgită. El nu dihotomizează complet dezbateră dintre societate și comunitate sau dintre solidaritatea mecanică și solidaritatea organică. Durkheim încearcă să arate că societățile nu pot să existe fără o anumită doză de comunitate în interiorul lor. Trăind într-o perioadă de transformări sociale, el crede că ruptura din epoca sa trebuie să provoace emergența unei noi forme de legături sociale. Această abordare este unul din motivele actualității operei durkheimiene.

Deși legătura socială exista dinaintea înscăunării diviziunii muncii și a societăților moderne, ea se întemeia numai pe asemănarea, identitatea de situație dintre indivizii care alcătuiau societatea. Diviziunea muncii va introduce progresiv o nouă formă de legătură socială între membrii aceleiași societăți. Ea crează într-adevăr între indivizi o complementaritate „obligată” care rezultă din specializarea și diferențierea funcțiilor. Ei sunt deci obligați să intre în contact unii cu alții și nimic nu poate să le permită să trăiască fără să fie integrați într-un grup sau un tot, altfel spus într-un ansamblu.

Cu alte cuvinte, solidaritatea, adesea sinonimă cu legătura socială la Durkheim, devine astfel ansamblul interdependențelor individuale.

2.2. De la tipurile societale la tipurile de individualitate

Analiza durkheimiană a transformărilor societății umane de la cea simplă, tradițională la cea modernă, industrială este, în același timp, și o analiză a tipului de individualitate specific fiecăreia. Cu alte cuvinte, înțelegerea naturii „personalității individuale” în societate nu este posibilă decât prin intermediul analizei condițiilor colective și a faptelor sociale. Acestea determină, în final, o evoluție a ființei colective din individ. Și acest lucru este posibil pentru că ea are o natură dinamică, adică se poate diminua sau se poate accentua în individ.

Dacă societățile tradiționale implică indivizi care se aseamănă, societățile contractuale implică indivizi diferiți reciproc. Mai mult, primul tip de societăți este posibil doar în măsura în care personalitatea individuală este absorbită în personalitatea colectivă (Durkheim, [1893] 2001, 319), iar individul este strâns legat de mediul său familial și de tradiții. Al doilea tip a devenit posibil doar prin faptul

Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

că fiecare a dobândit o personalitate proprie și poate acționa astfel în afara conștiinței colective, îndeplinind funcții speciale:

„Este cert că societățile organizate nu sunt posibile fără un sistem organizat de reguli care stabilesc funcționarea fiecărui organ. Pe măsură ce munca se divide, se constituie o multitudine de reguli morale și de drepturi profesionale. Dar această reglementare nu scade puterea de acțiune proprie individului. [...] Spiritul profesional nu poate avea influență decât asupra vieții profesionale. Dincolo de această sferă, individul se bucură de o libertate mai mare” (*Ibidem*, 320).

În felul acesta, Durkheim statuează în mod cât se poate de limpede poziția individului. Progresul diviziunii muncii a determinat nu numai comprimarea conștiinței comune și transformarea conștiinței comune, ci și transformarea tipului de organizare a societății. Din moment ce o astfel de reconstituire este posibilă, Durkheim încearcă să evidențieze că societatea complexă, specializată ar furniza cu adevărat bazele pentru deplina împlinire și eliberare a individului. În plus, ar fi o totală iluzie să crezi că societățile tradiționale, cu a lor solidaritate mecanică, ar fi superioare și deci mai fericite. Din perspectiva lui Durkheim, se impune totuși o nuanțare. Așa cum nu există societate cu o solidaritate pur mecanică, se poate spune și că această solidaritate reappare de fapt în cadrul societăților în care predomină solidaritatea organică, tipul organizat și deci diviziunea muncii. Deși nu afirmă acest lucru într-un mod explicit, Durkheim nu exclude posibilitatea resurecției omului religios, comunitar în plină modernitate (Bădescu, 1994, 244), nefiind vorba doar de diminuarea acestora o dată cu accentuarea solidarității organice. Potențarea ființei colective minimale din individ chiar în societățile contractuale este o dovadă nu numai a sporirii șanselor acestora de a supraviețui, dar și a intensificării trăirii colective, luând astfel naștere omul moral.

Omul este o ființă morală doar pentru că trăiește în societate. Pe măsură ce societatea avansează, iar tipurile profesionale se multiplică prin specializare, diviziunea muncii devine atât condiția esențială a solidarității sociale, cât și fundamentul ordinii morale. Asta nu înseamnă că diviziunea muncii ar aduce cu sine o diminuare a personalității individuale:

„La popoarele inferioare, omul, pentru a fi om, trebuie să le semene tovarășilor săi, să realizeze în sine toate trăsăturile tipului colectiv, care se și confunda atunci, mai mult decât acum, cu tipul uman. Dar, în societățile mai avansate, natura omului înseamnă a fi un organ al societății, prin urmare el

Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

trebuie să joace rolul de organ. Mai mult: departe de a fi știrbită de progresul civilizației, personalitatea individuală se dezvoltă o dată cu diviziunea muncii” (Durkheim, [1893] 2001, 418).

Diferențierea persoanei individuale nu este posibilă, prin urmare, decât în astfel de condiții ale societății. Individul în societatea „mecanică” este un om comun și numai conștiința colectivă face din ele o personalitate, în măsura în care se conformează celorlalți „companioni” ai săi și se supune presiunii coercitive a grupului din care face parte. Este un fel de ființă colectivă din om, în sensul că regula morală este trăită de toți în expresiile ei cele mai generale. Doar într-o societate puternic specializată omul devine o personalitate creatoare prin conștientizarea diferențelor dintre indivizi și acceptarea lor, cu scopul de a le integra într-un ansamblu. În felul acesta, individul devine autonom în orice grad:

„A fi o persoană înseamnă a fi o sursă autonomă de activitate. Omul nu dobândește deci această calitate decât în măsura în care există în el ceva care este al lui și numai al lui și care îl individualizează, în măsura în care este mai mult decât o încarnare a tipului generic al rasei și al grupului său [...] Dispariția tipului segmentar, pe lângă faptul că presupune o mai mare specializare, desparte parțial conștiința individuală de mediul organic în care se naște, ca și de cel social care o înconjoară și, ca urmare a acestei duble emancipări, individul devine în mai mare măsură un factor independent al propriei sale conduite. Diviziunea muncii contribuie ea însăși la această emancipare, la această eliberare, căci naturile individuale, specializându-se, devin mai complexe și, prin chiar acest lucru, sunt sustrate parțial acțiunii colective și influențelor ereditare, care nu se mai pot exercita decât asupra lucrurilor simple și generale. S-a putut crede deci numai datorită unei iluzii că personalitatea era mai întreagă înaintea dezvoltării diviziunii muncii” (*Ibidem*, 418).

În paralel cu evoluția societății umane și în raport cu cele două tipuri de solidaritate, se transformă și *tipurile de individualitate*. Ceea ce se schimbă în mod radical în privința personalității individuale, susține Durkheim, este tocmai ființa socială. Ea are ca obiectiv, în cadrul solidarității mecanice, asemănarea la maximum cu ceilalți în trăiri și sentimente, iar în cazul solidarității organice, deosebirea la maximum de ceilalți prin specializare. Însă în ambele situații, individualizarea se obține, nu prin ieșirea din societate, ci printr-o integrare maximă în tipul social corespunzător fiecărui tip de structură socială.

Studiul durkheimian asupra modificării naturii faptelor sociale pe măsură ce societățile tradiționale au evoluat spre societățile contractuale este, prin obiectivul pe care și l-a propus în prefața lucrării, un *studiu al moralei*. „Această carte este, înainte de toate, un efort de a trata faptele vieții morale după metoda științelor pozitive” (*Ibidem*, 50). Pentru ca în finalul aceleiași lucrări să concluzioneze: „Prima datorie de azi este de a construi o morală” (*Ibidem*, 424).

3. Întemeierea spiritului disciplinei în rațiune și adevăr

După Durkheim, *morală* n-ar putea să se impună în mod obiectiv tuturor conștiințelor dacă ar fi vorba de o simplă construcție individuală. Societatea tinde în mod natural să impună voințelor individuale câte o parte echitabilă de egoism și altruism pentru a se menține în viață și a prospera. Contrar a ceea ce se spune în filosofie după apariția noțiunii de virtute, morală nu vizează perfecționarea rațională a omului liber și autonom. Ea asigură mai degrabă integrarea și reglarea vieții sociale, creând dependență și solidaritate:

„Este moral, putem spune, tot ceea ce reprezintă o sursă de moralitate, tot ceea ce îl obligă pe om să țină seama de altul, să-și orienteze activitatea după altceva decât impulsurile sale egoiste, iar solidaritatea este cu atât mai solidă cu cât aceste legături sunt mai numeroase și mai puternice. Vedem astfel cât de greșit este ca ea să fie definită, așa cum adesea s-a făcut, ca libertate, căci ea constă mai degrabă într-o stare de dependență. Departe de a servi la emanciparea individului, la scoaterea lui din mediul care îl înconjoară, solidaritatea are, dimpotrivă, ca funcție esențială aceea de a face din individ o parte integrantă a unui întreg, și ca atare, de a-i răpi o parte din libertatea sa de mișcare” (*Ibidem*, 413-414).

Ca și pentru restul vieții sociale, natura face bine lucrurile, dar opera sa rămâne perfectibilă. Funcția reglatoare a organismului social poate să se îndepărteze de ideal, chiar să cunoască dezvoltări patologice. În contextul în care unitatea colectivității este zdruncinată de slăbirea conștiinței colective însoțită de o subdezvoltare a solidarității organice, sociologia trebuie să participe la reaprinderea imperativelor care țin de viața socială. „Imperativul categoric al conștiinței morale”, susține Durkheim, este asumarea următoarei forme: fă-te singur folositor, îndeplinind o funcție determinată.

Din perspectiva lui Durkheim, contemporanii săi se diferențiază și abandonează *morală* transmisă prin tradiții, fără să dezvolte sentimentul de participare la o viață comună de un gen nou care îi

Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 28-51.

depășește: interdependența specializărilor funcționale. Rezultă un curent anarhic de *anomie* în care ei nu mai resimt obligațiile impuse de viața socială, se iluzionează asupra puterii lor individuale și aspiră să nu aibă nevoie decât de ei înșiși în mod individual. Știința faptelor sociale trebuie să restituie conștiințelor rațiunile acestor imperative și necesitatea lor pentru binele societății și a celor care participă la ea. *Vocația morală a sociologiei* este de a întemeia spiritul disciplinei, inerent vieții sociale, în *rațiune* și *adevăr*. „Reflecția, făcându-l pe om să înțeleagă cât de bogată, de completă și de durabilă este ființa socială față de ființa individuală, nu poate decât să-i releve rațiunile inteligibile ale supunerii care îi este pretinsă și sentimentele de atașament și de respect pe care obișnuința le-a fixat în inima sa” (Durkheim, [1895] 2002, 163). Incapabil să le aprecieze suficient, el trebuie să înțeleagă că binele său și al colectivității sunt în ordinea naturală a vieții sociale și nu au darul de a-l conduce la o existență contra naturii.

Din punct de vedere practic, sociologia vrea să mențină și să restabilească sănătatea organismului social. Vocația sa morală este de a incita la respectarea ordinii sociale naturale. Dar, insistă Durkheim, nu este suficient să existe o nouă structură de reguli și relații. Ea trebuie, de asemenea, să fie privită ca justă: „Nu este suficient să existe reguli, trebuie, de asemenea, ca ele să fie corecte [...] Conștiința colectivă scade din ce în ce mai mult în numele cultului individului, [...] ceea ce caracterizează morala societăților organizate, prin comparație cu cea a societăților segmentare, este că ea prezintă un grad mai mare de umanitate, este mai rațională” (Durkheim, [1893] 2001, 422).

Ceea ce și-a propus Durkheim n-a fost doar studierea complexității societății moderne, contractuale, ci și *clarificarea unei etici raționale* care să contribuie la o reconstrucție adecvată a structurilor sociale:

„Morala – și prin aceasta trebuie să înțelegem nu numai doctrinele, ci și moravurile – ar traversa o criză majoră. [...] S-au produs schimbări profunde și foarte rapide în structura societății noastre; ea s-a eliberat de tipul segmentar cu o rapiditate și în proporții nemaîntâlnite până acum în istorie. Ca urmare, morala ce corespunde tipului segmentar a regresat, dar fără ca alta să se dezvolte suficient de repede pentru a acoperi terenul pe care prima l-a lăsat gol în conștiințele noastre. Credința ni s-a tulburat, tradiția și-a pierdut puterea, judecata individuală s-a emancipat de cea colectivă. [...] Funcțiile care s-au născut în cursul acestor frământări nu au avut timp pentru a se ajusta unele altora [...]. Remediul răului nu se află în a căuta resuscitarea tradițiilor și practicilor care, nemairăspunzând condițiilor prezente ale stării sociale, ar fi artificiale și inadecvate. Ceea ce trebuie este ca

anomia să înceteze, prin găsirea mijloacelor care fac să conlucreze armonios acele organe ce cunosc încă mișcări discordante; trebuie introdusă mai multă justiție în raporturile dintre ele, atenuând din ce în ce mai mult acele inegalități exterioare care sunt sursa răului” (*Ibidem*, 423-424).

În punctul evoluției sociale în care teza lui Durkheim situează societatea franceză de la sfârșitul secolului al XIX-lea, obligația individului este de a se specializa atât cât este nevoie, respectând totodată ideile și sentimentele colective care asigură unitatea societății și fac din el un om. O bună dozare a trăsăturilor individuale și colective ale personalității, incalculabile *a priori*, se determină „prin experiență” (*Ibidem*, 417). Lucru cert, ar fi avantajos ca programele școlare să orienteze copilul către urmărirea acestor scopuri. Formarea generală ar trebui să fie dublată de o educație care pregătește copilul pentru specializarea sa:

„Omul este destinat să îndeplinească o funcție importantă în organismul social și, în consecință, trebuie să învețe dinainte să joace acest rol de organ, căci este necesară o educație pentru aceasta, ca și pentru a-l învăța rolul de om, cum se spune. Nu vrem să spunem că un copil trebuie crescut pentru cutare sau cutare meserie specială, dar trebuie ca el să fie făcut să iubească sarcinile speciale și orizonturile bine definite. Or, acest gust este foarte diferit de cel al lucrurilor generale și nu poate fi cultivat prin aceleași mijloace” (*Ibidem*, 417).

Se observă astfel că această morală pozitivă traversează toate categoriile populației. Mai mult, morală propusă de Durkheim are ca temei înțelegerea fenomenelor sociale. Cercetarea legilor care explică evoluția vieții sociale implică și o morală care incită la respectarea naturii sale, asigurând totodată integrarea socială prin dependență și solidaritate.

Bibliografie

- Bădescu, Ilie, 1994, *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*, Galați: Editura Porto-Franco.
- Bordeianu, Cătălin, 2003, *Introducere în sociologia clasică*, București: Editura Economică.
- Bordeianu, Cătălin și Doru Tompea, 1999, *Dileme epistemologice la Durkheim*, Iași: Editura Institutului Național pentru Societatea și Cultura Română.
- Derathé, R., 1995, *J.-J. Rousseau et la science politique de son temps*, Paris: Vrin.

- Durkheim, Émile, [1888], «Cours de science sociale, leçon d'ouverture», în É. Durkheim, 1987, *La science sociale et l'action*, Paris: PUF.
- Durkheim, Émile, [1893] 2001, *Diviziunea muncii sociale*, București: Editura Albatros.
- Durkheim, Émile, [1895] 2002, *Regulile metodei sociologice*, Iași: Polirom.
- Durkheim, Émile, [cursul din 1895-1896, publicat de Mauss în 1928] 1992, *Le socialisme*, Paris: PUF.
- Durkheim, Émile, 1953, *Montesquieu et Rousseau précurseurs de la sociologie*, Paris: M. Rivière et Cie.
- Gane, Mike, 1997, «Durkheim contre Comte dans *Les règles*», în C.-H. Cuin, *Durkheim d'un siècle à l'autre*, Paris: PUF.
- Heilbron, J., 1993, «Ce que Durkheim doit à Comte», în P. Besnard, M. Borlandi și P. Vogt., *Division du travail et lien social*, Paris: PUF.
- Leroux, Robert, 1998, *Histoire et sociologie en France*, Paris: PUF.
- Lukes, Steven și Andrew Scull, 1983, *Durkheim and the law*, Oxford: Martin Robertson.
- Rousseau, Jean-Jacques, [1762] 1967, *Contractul social*, București: Editura Științifică.
- Saint-Simon, Claude-Henry conte de, [1825] 2001, *Noul creștinism. Dialoguri între un novator și un conservator*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.